

Çoşkun, Seçil; Uçar Sever, Ahu; Adanalı, Yurdağül; Erkmen, Serkan Emir; Kaynakçı, A. Gökhan; Erkal, Hasan ve Un, Hayrettin (Haz.) 2013 Gelenekten Geleceğe Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Miras (Proje Koordinatörü: Ahmet Arı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayını. ISBN 978-975-17-3699-4, 237 sayfa.

Özlem AYDOĞDU ATASOY*

1946 yılında kurulan ve kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı kültürel çeşitliliğin korunması ve desteklenmesini temel ilke olarak benimsemiştir. Konu ile ilgili olarak önce 1972 yılında ülkemizin de içinde yer aldığı 20 ülke arasında “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi” imzalanmış ve ardından ülkemiz, 17 Ekim 2003 tarihinde Paris’te düzenlenen UNESCO 32. Genel Konferansı’nda “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”ni kabul etmiştir. Sözleşmenin 19 Ocak 2006 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilmesinin ardından Türkiye, Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi’ne 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf olmuştur. Böylece, doğumdan ölüme kadar insan yaşamında yer alan maddi ve manevi bütün kültür öğelerini araştıran, derleyen, değerlendiren, kültürler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirleyip ortaya koyan bir bilim dalı olan “Halkbilimi”nin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Bilindiği üzere, halk kültürü ürünlerinin içerisinde gelenekler, görenekler, inançlar, töre-

ler, müzik, oyunlar, edebi ürünler, el sanatları, halk hekimliği, mimari gibi türler yer almaktadır.

Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) ile ilgili iş ve işlemlerin ülkemizdeki icracı birimi Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü’dür. Adı geçen Bakanlık, SOKÜM sözleşmesinin üzerinden geçen on yılda bu alandaki aktif deneyimini *Gelenekten Geleceğe Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Miras* kitabında toplamıştır. Kitap 2013 yılının Kasım ayında Türkçe ve İngilizce olarak basılmıştır.

Gelenekten Geleceğe Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Miras kitabı, *Önsöz* ve *Sunuş* bölümleri ile başlamakta ve *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* ile devam etmektedir. Bir sonraki bölümde ise *Uluslararası Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları* ve *Ulusal Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları* anlatılmıştır. Kitap, *Proje ve Faaliyetler* bölümüyle devam etmiş ve *Kaynakça, Fotoğraflar ve Teşekkür* bölümleriyle sona ermiştir.

Somut Olmayan Kültürel Miras ile literatürde daha önce yazılmış ki-

* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Araştırmacı; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Anabilim Dalı yüksek lisans programı öğrencisi, aydogduozlem@hotmail.com.

taplar olsa da konu ile ilgili akla gelen her sorunun cevabının yer aldığı bu kaynak, alanında yazılmış öncü kitaplardan biri olma özelliği taşımaktadır.

Kitabın *Giriş* bölümü, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* ile başlamakta ve sözleşme ile ilgili detaylı bilgiler verilmektedir. Sözleşmede, *Somut Olmayan Kültürel Miras*, “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” biçiminde tanımlanmaktadır. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*’nin “Temel Koruma Perspektifi ve Uygulamaları” alt başlığında somut olmayan kültürel mirasın alanları sözleşmede yer aldığı şekliyle beş başlık altında toplanmıştır. Bu alanlar;

Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),

Gösteri sanatları (Karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),

Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (nişan, düğün, doğum, nevrüz, vb. kutlamaları),

Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),

El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkârî, bakırcılık, halk mimarisi).

Bölümde ülkemizin sözleşmeye taraf olma süreci de kronolojik sıralama ile detaylı olarak anlatılmıştır.

Gelenekten Geleceğe Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Miras kitabında bir başka bölüm olan *Uluslararası Somut Olmayan Kültürel Miras Koruma Çalışmaları* bölümünde UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri olan “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi”, “Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi” ve “Sözleşme İlke ve Hedeflerini En İyi Yansıtan Programlar, Projeler ve Faaliyetler” ile Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Liste Çalışmaları alt başlıklarına yer verilmiştir.

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi, Sözleşme’ye taraf devletlerin somut olmayan kültürel miraslarının uluslararası alanda görünürliğünün artırılması, farkındalığının yaratılması ve kültürel çeşitliliklerini dünya çapında tanıtarak farklı kültürler arası diyalogu teşvik etmesi amacıyla kaydettirdikleri unsurlardan oluşan listedir. Ekim 2013 tarihi itibarıyla toplam 257 unsurun kaydettirildiği listede ülkemize ait 12 unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar;

Meddahlık Geleneği (2008)

Mevlevi Sema Törenleri (2008)

Karagöz (2009)

Âşıklık Geleneği (2009)

Nevruz (2009-Türkiye, Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Pakistan, Özbekistan ile birlikte Çok Uluslu Dosya)

Kırkpınar Yağlı Güreşleri (2010)

Semah, Alevi-Bektaşî Ritüeli (2010)

Geleneksel Sohbet Toplantıları (2010-Barana, Kürsübaşı Sohbetleri, Sıra Geceleri, Sıra Yarenler vb.)

Tören Keşkeği Geleneği (2011)
Mesir Macunu Festivali (2012)

Kitapta yukarıda sayılan unsurlarla ilgili detaylı bilgiler verilmektedir.

Acil Koruma Gerektiren Liste, topluluk, grup, bireyler veya taraf devletlerin tüm çabalarına rağmen varlığı ve sürdürülebilirliği çok ciddi tehdit altında olduğu için yok olma riskiyle karşı karşıya olan unsurların kaydedildiği listedir. Taraf devletlerce Ekim 2013 itibarıyla 31 unsur bu listeye kaydedirilmiştir.

Sözleşme İlke ve Hedeflerini En İyi Yansıtan Programlar, Projeler ve Faaliyetler kapsamında taraf devletlerce 2013 yılına kadar Somut Olmayan Kültürel Miras alanında UNESCO'ya sunulan 10 farklı program, proje ve faaliyet kabul edilmiştir.

Bu bölümün son alt başlığı olan *Türkiye'de Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Liste Çalışmaları* hakkında bilgiler verilmiştir.

Ulusal Koruma Çalışmaları başlığını taşıyan ikinci bölümde, Envanterleme konusuna yer verilmiştir. Sözleşmenin 2. Maddesine göre "koruma" terimi, somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına gelmekte; kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, geliştirme, güçlendirme, kuşaktan kuşağa aktarma ve kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması çalışmalarını içermektedir. Bu nedenle, taraf devletlere yüklenen sorumluluk, somut olmayan kültürel miras unsurlarını korumak amacıyla toprakları üzerindeki somut olmayan kültürel miras envanterinin oluşturulmasıdır. Sözleşmede envanterler için

bir standart belirtilmemiş, her taraf devletin kendi somut olmayan kültürel miras unsurlarına yönelik envanter sistemini oluşturulması öngörülmüştür.

Ülkemizde envanter çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan "Uzmanlar Komisyonu" ve "İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri"nin koordinasyonunda illerde oluşturulan il tespit komisyonları aracılığıyla yürütülmektedir. Bu kapsamda Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından iki tür envanterleme çalışması yapılmaktadır. Bunlar;

Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri

Yaşayan İnsan Hazineleeri

Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri oluşturulmasında aşağıdaki temel ölçütler dikkate alınmaktadır. Unsurun;

İnsan yaratıcılığının bir kanıtı olarak değeri,

Kültürel ve toplumsal gelenekler içerisindeki köklülüğü,

Belirtilen topluluk ya da grubu temsil niteliği,

Kaybolma riski.

Kitapta, *Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri'ne* kayıt işlemleri ile ilgili süreç maddeler halinde sıralanmıştır.

Ekim 2013 tarihi itibarıyla bu envantere kayıtlı altmış unsur bulunmaktadır.

Yaşayan İnsan Hazineleeri; somut olmayan kültürel mirasın belli unsurlarını yeniden yaratmak ve yorumlamak açısından gerekli bilgi ve beceriye yüksek düzeyde sahip kişileri kapsamaktadır. Bir gelenek taşıyıcı-

sının Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Yaşayan İnsan Hazinesi ilan edilebilmesi için aşağıdaki kriterleri yerine getirmesi beklenmektedir:

Ustalığını en az on yıldır icra ediyor olması,

Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması,

Bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü,

Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması,

Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adanmışlığı,

Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi),

Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (bir çırak yetiştirmiş olması).

Ulusal Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları bölümünde ayrıca Yaşayan İnsan Hazinesi önerilerinin nasıl yapıldığı, bu kişilerin nasıl seçildiği ve ilan edildiği konuları açıklanmıştır.

Ekim 2013 tarihi itibarıyla Yaşayan İnsan Hazinesi Türkiye Ulusal Envanterinde kayıtlı yirmi somut olmayan kültürel miras taşıyıcısı bulunmaktadır. Bu kişiler ve ustalık alanları şunlardır:

Tacettin Diker (Gölge Tiyatrosu – Karagöz Sanatçısı), Orhan Kurt (Gölge Tiyatrosu – Karagöz Sanatçısı), Metin Özlen (Gölge Tiyatrosu – Karagöz Sanatçısı), Mehmet Girgiç (Keçe Ustası), Hayri Dev (Çam Döğücü Yapımcısı ve İcracısı), Sıtkı Olçar (Türk Çini ve Seramik Ustası) (1948-2010), Şeref Taşhova (Âşık), Yaşar Güç (Hortlatma Kaval – Dilli Dilsiz Kaval Yapımcısı ve İcracısı), Emine Karadayı (Dokumacı-

lık ve Doğal Boyamacılık Ustası), Veli Aykut (Dertli Divanı) (Zakir), Bekir Tekeli (Saz ve Bağlama Yapım Ustası) (1932-2013), M. Uğur Derman (Kitap Sanatçısı), Hasan Çelebi (Hattat), Mehmet Gürsoy (Çini Sanatçısı), Fuat Başar (Ebru Sanatçısı), Neşet Ertaş (Halk Ozanı) (1938-2012), Cemil Kızılkaya (Ahşap Baskı – Yazma Ustası), İrfan Şahin (Kispet Ustası), Mahmut Sür (Nazar Boncuğu Ustası) ve Tahsin Kalender (Ahlat Yöresi Taş Ustası).

Yaşayan İnsan Hazinesi bölümünde yukarıda sayılan ustalarla ilgili önce temel bilgilere (doğum tarihi, yaşadığı yer, aldığı eğitimler, vb.) yer verilmiş sonra ustalık alanı ile ilgili yaptıkları, eserleri ve yaşayan insan hazinesi seçilme hikâyeleri anlatılmıştır.

Gelenekten Geleceğe Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Miras kitabının *Proje ve Faaliyetler* başlığını taşıyan son bölümünde ise somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik ülkemizde gerçekleştirilen projeler ve faaliyetler kronolojik olarak anlatılmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın son on yılda geçirdiği deneyimi ilk ağızdan anlatan ve alanında bir ilk olan *Gelenekten Geleceğe Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Miras* kitabı alanla ilgili pek çok konuyu detaylı olarak anlatmakta ve başvurulacak temel bir kaynak olarak literatürde yerini almaktadır. Kitap, bu konu üzerinde çalışan akademisyenler ve konuya ilgi duyanlar için önemli bir eser olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanarak okuyucuların hizmetine sunulmuştur.